

Bali János

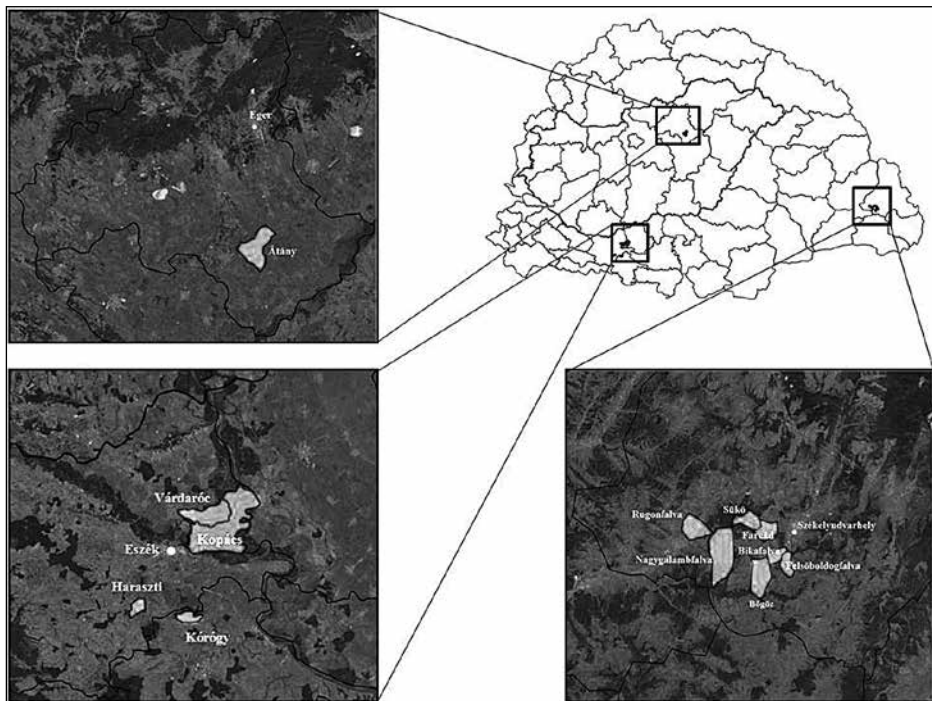
Párhuzamos ruralitások Kárpát-medencei református falusi közösségekben

Bevezető

A párhuzamos ruralitások témájához, ha nem is kerestem direkt módon az ezzel kapcsolatos tapasztalatokat, falusi közösségekben végzett terepkutatásaim alkalmával számtalan módon kapcsolódtam. Különösen a lakókörnyezet (lakóudvar és a lakóház) változásairól és a különböző, együtt élő mintáiról írott tanulmányaimban érintettem a kérdést. (Mindenekelőtt: Bali 2015.) Az anyagi kultúrát tanulmányozva sokkal szembetűnőbbek a párhuzamos ruralitás jelei, mint a társadalmi vagy a szellemi műveltség területén. Tanulmányom a vidéki közösségek vallásosságának témáján keresztül próbálja meg röviden körüljárni a kérdést. Az elmúlt évben, 2017–2018-ban elsősorban a vallásosság és a felekezeti vallásgyakorlat kutatása céljából jutottam el a Kárpát-medence különböző rurális térségeibe.¹

A döntően református felekezeti településeken ugyanaz a feladat hárult a kutatóra: egyrészt feltárni a vallásosság szintjeit (ismeret, értékrend, gyakorlat), másrészt választ keresni arra a kérdésre, hogy a vallásosság mértéke milyen módon hat a közösség állapotára, a települések jövőképre, akár a gyermekvállalásra, akár pedig a szülőföldön maradás és boldogulásra gondolunk. Felvethető a kérdés, milyen képet mutatnak napjaink Kárpát-medencei falusi közösségei a vallásosságot vizsgálva? Alkalmazható-e a jelen állapotára a párhuzamos ruralitások meghatározás?

¹ A Nemzetstratégiai Kutatóintézet 2017-ben és 2018-ban is megrendezte a Kós Károly Honismereti és Szülőföldkutató táborát a székelyföldi Zeteváralja központtal, melynek célja az udvarhelyszéki falvak vallásossága és annak vizsgálata volt, előbb interjúk, majd 2018-ban kérdőíves módszerrel (utóbb a Károli Gáspár Református Egyetem közreműködésével). Átányra és a horvátországi református magyar közösségekbe az EFOP-5.2.2-17-2017-00037 („Vallás és kultúra a családokért – Nemzetközi kutatás a vallás és nemzeti identitás relációjának feltérképezésére, a közösség fejlesztésére”) pályázat keretében mint önkéntes kutató jutottam el.

*A 2017–2018-ban végzett Kárpát-medencei falusi terepkutatások színterei
(szerk.: Körmöczy Gábor)*

A vallás kutatásnak társadalmi környezete

A Kárpát-medence vidéki közösségeinek vallásosságára vonatkozó kutatások is részei egy társadalmi diskurzusnak, amelynek olyan tényezőkre van hatása, mint a kutatások megrendelése és finanszírozása, a kutatási kérdések meghatározása és pozicionálása, a kutatás által szerzett adatok és tanulságok társadalmi hasznosíthatósága. Az említett diskurzust nem csupán a szűken vett tudományos közösség (MTA, egyetemi és közgyűjteményi kutatóhelyek), hanem a tudománypolitika és olykor a szélesebb társadalmi nyilvánosság is alakítja. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a vallás kutatásának létezik egy akadémikus, az alapkutatások céljait, hipotéziseit és módszereit meghatározó diskurzus és létezik egy azon túl értelmezhető, a valláskutatás társadalmi hasznosságára vonatkozó, az alkalmazott kutatás lehetőségei köré szerveződő diskurzus. E két diskurzus hol lazábban, hol szorosabban kapcsolódik egymáshoz. Nézzük tehát, hogy miben lehet összefoglalni a két diskurzust!

1. Az akadémikus tudományosság szintjén a vallás a társadalom és a kultúra egy olyan területe, amelynek kutatása módszertani szempontból nagy kihívást jelent. Ha el is tekintünk a szociológiában megfogalmazott dilemmáktól (Tomka

1996), s csupán a néprajzi – antropológiai szaktudományra fordítjuk figyelmünket, a kutatómódszertani kételyek száma jelentős, elég, ha csak néhány alpművet a kezünkbe veszünk (Bartha 1992; Boglár 1995; Frida 2005; Geertz 1994; Papp 2003; Voigt 2004 és 2006). Talán a két legfontosabb kérdés: milyen legyen az émikus és az étikus megközelítés aránya,² illetve hogyan, milyen területeken mérhető az egyén vagy a közösség vallásosságának „mélysége”, intenzitása. A különböző társadalom- és kultúratudományokban az elmúlt években viták zajlottak arról, hogy lehet-e a szaktudományos megközelítést (kutatást) keresztény alapokra helyezni?³

2. A szélesebb társadalmi nyilvánosság előtt vagy annak bevonásával zajló eszmecserek egymástól jól elkülöníthető szinteken és témákra bontva folynak. Most csak utalás szintjén foglalkozom e kérdésekkel.

a) Alapkérdésnek tekinthető, hogy mi a vallás helye a történelemben. Az evolucionista társadalom- és kultúratörténet képviselői, Tylortól, Frazertől és a marxista gondolkodóktól kezdve, úgy tartották, hogy a vallás az emberi történelemben a mágiából (mágikus világképből) fejlődött ki úgy, hogy azt több szakaszban (politeizmus, majd monoteizmus) váltotta fel. Véleményük szerint, azt követően, az emberi fejlődés későbbi szakaszán, a válást, mint világmagyarázó rendszert szükségszerűen fel kell, hogy váltsa a tudomány, a tudományos világmagyarázat, melyre nagyjából a racionalizmus és a felvilágosodás korától került sor. A modern nemzetek és a nacionalizmus kialakulásának olyan jeles, konstruktivista képviselői is, mint Ernest Gellner vagy Benedict Anderson, osztják az elképzelést (Anderson 2006 és Gellner 2004). Nézőpontjukból, a feudális szent monarchiákat felváltó modern ipari társadalmak legfontosabb kohéziós és szolidaritást alakító ideológiája a nacionalizmus, mely a vallás bizonyos funkcióinak továbbélését is biztosította. Mások, hivatkozva a vallási revitalizációs mozgalmakra, a vallás szerepének társadalmanként és időszakonként tapasztalható megerősödésére, illetve a fogyasztás-központú életmód válságára, a korábbiakkal szemben egyfajta szükségszerű paradigmaváltást, a vallásosság és a szakrális világkép előretörését vizionálják. A tudományos és a vallásos világkép összeegyeztethetősége melletti érvelés fontos mérföldköve volt II. János Pál pápa *Üzenet a Pápai Tudományos Akadémia teljes üléséhez* címmel 1996. október 22-én keltezett levele.⁴

b) A modern, komplex társadalmakban, az állami (nemzeti) emlékezet jellemzően a történelmi események kerek évfordulóí köré szerveződik, melyekre

2 Papp Richárd az 1990-es években ezzel kapcsolatban fogalmazta meg – részben Rudolf Otto munkásságából kiindulva – az „intuitív antropológia” gondolatát, miszerint csak akkor lehet sikeresen kutatni egy vallási közösségben, ha annak rítusaiban ugyanolyan formában vesz részt és ugyanazokat a lelki tartalmakat éli át az antropológus, mint a kutatóttak (Papp 1999).

3 A Magyar Néprajzi Társaság 2013. október 10-ei vitaülésén Szulovszky János tartott előadást a keresztény alapú (szellemi) néprajz létjogosultságáról, amely tanulmány formájában az *Ethnographiában* is megjelent (Szulovszky 2014).

4 Forrás: <https://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=312> (letöltve: 2018. nov. 13.).

pályázatok, programok, kiadványok és megerősödő média-reprezentáció biztosítanak háttérrel. 2017-ben a reformáció 500 éves évfordulója, illetve 2018-ban az erdélyi vallásbéke (tordai országgyűlés) 450 éves évfordulója a kereszténységen belül a protestáns felekezetek emlékezetpolitikájában számítottak kitüntetett alkalmaknak.

- c) Az euroatlanti térségben 2001. szeptember 11-től a szélsőséges iszlám fundamentalista merényletek, majd 2015-től a tömeges méretben láthatóvá vált, és a politikai közbeszédben is hangsúlyosan teret nyerő illegális migráció kérdése felelevenítette Samuel Huntington 1996-ban megjelentetett könyvében⁵ foglalt félelmeket, melyek a civilizációk összecsapásának és a világrend átalakulásának jövőbeli forgatókönyvéről szólnak. Magyarországon, legalábbis a politikai közbeszéd szintjén újra megfogalmazódott a Magyarország mint a keresztény Európa „védőbástyája” toposz.
- d) Magyarországon, a 2010-től kormányzati pozíciót betöltő FIDESZ–KDNP pártszövetség saját kormányzati politikájának és államszervezési modelljének jellemzésére a „keresztény demokrata” jelzős szerkezetet használja, az európai és a magyarországi ellenzékre használt „liberális demokrata” kifejezéssel szemben. A magyar(országi) nemzetpolitikában 2010 óta hangsúlyos elem a külhoni nemzeti közösségek szülőföldön boldogulásának és gyarapodásának elősegítése, melyben az egyházaknak is fontos szerepet szánunk a döntéshozók.⁶

Az itt bemutatott néhány eszmecsere azt kívánta hangsúlyozni, hogy a vallást, vallásosságot kutató néprajzos nem „légüres térben” vizsgálódik, hanem arra még akkor is hatással van a tudományos és a szélesebb társadalmi közélet, gondolkodásmód, ha akadémikus jellegű alapkutatót folytat.

Mit tapasztaltam a református falvakban?⁷

Bikafalva • A bikafalviak közel 70%-a református, 20%-a katolikus, a többi lakos unitárius, illetve egyéb vallású. A vallás iránti fogékonyság a településen csökkent a rendszerváltozás óta, mióta a vallásgyakorlás szabadabbá vált. A lelkész szerint a digitális kultúra hatására csökken leginkább a fiatalok vallási érdeklődése. Az előző lelképásztor, aki 35 évet szolgált a gyülekezetben, már nem igazán tudott a fiatalok nyelvén szólalni, volt, hogy csak ketten voltak a vasárnapi istentiszteleten. Nemrégiben azonban egy fiatal lelkész házaspár érkezett a faluba, aminek köszönhetően a

5 Legújabb magyar kiadása: Huntington 2018.

6 A Kárpát-medencei Képviselők Fóruma, szórvány-diaszpóra munkacsoportjának ülésén, 2018. november 14-én, a budapesti Országházban, Kovács István a Magyar Unitárius Egyház közügyigazgatója *Az egyházak nemzetmegtartó szerepe a szórványban és a diaszpórában* címmel tartott előadást.

7 Az udvarhelyszéki falvak jellemzésének alapját az NSKI 2017-ben szervezett Kós Károly Honismereti és Szülőföldkutató Tábor keretében elkészült településportrék jelentik (lásd: Bali–Molnár szerk. 2018).

rendezvényekre, önkéntes munkákra is szívesebben járnak a fiatalok, a templomból azonban továbbra is hiányoznak. Kivételt jelent az a néhány református fiatal, akik rendszeresen járnak templomba, és elmondásuk szerint naponta kétszer Bibliát is olvasnak. A vasárnapi istentisztelet mellett vallásórákon való részvételre is adott a lehetőség a fiatalok számára. Karácsonyt megelőzően kántálnak, illetve megszervezik a „lányok táborát”. Református Nőszövetség, valamint 14 tagot számláló gyülekezeti kórus is működik a településen. 2017-ben a gyülekezet ifjú tagjai részt vettek a magyarországi Csillagpont (református ifjúsági találkozó) eseményen. A középkorúak a fiataloknál rendszeresebben járnak templomba, ám előfordul, hogy vasárnap-ünnepnap munkavégzés esetén ők sem vesznek részt az istentiszteleten. A kb. 250 fős református közösség mintegy 15-20 %-a jár rendszeresen templomba. A község 30%-a katolikus, akiknek azonban nincs templomuk, hanem egy alapítványi épületben alakítottak ki számukra kápolnát. Nincs helyi plébános, az egyházi ünnepeket általában közösen ünnepli a két felekezet. Példa erre a Szent Lukács-napi búcsú (a falu régi neve Lukácsfalva, innen az ünnep eredete).

Bögöz • A településen a reformátusok a lakosság kb. háromnegyedét teszik ki, míg a katolikusok részaránya kb. 17%. Az iskolában van hitoktatás, ezen túl a plébános és a református lelkész is rendszeresen tart hittanórákat. A plébános szerint sajnos a mai fiatalok nem vallásosak, pedig *az imádságot és a szentmisét tartom a legfontosabb értékrendnek* – nyilatkozta a katolikus lelki vezető. A katolikusok mintegy harmada, 40-50 fő vesz részt a vasárnapi szentmisén, közöttük sok a fiatal, a ministránsok száma körülbelül 15. A katolikusok a vallásgyakorlat jeles alkalmai között emlegetik a nagyheti kereszttúti ájtatosságot és az októberi rózsafüzér áhítatot. Fontos esemény a búcsú Keresztelő Szent János emléknapján, júniusban, illetve részt vesznek a csíksomlyói búcsún is. A református lelkész elmondása alapján a gyülekezet 600 főt számlál, s ennek 9-10%-a van jelen rendszeresen a vasárnapi istentiszteleten. Ezen kívül még a gyülekezeti vallásóra, a konfirmációra felkészítő alkalom, az ifjúsági bibliaóra, a jegyesoktatás, a hittantábor és a gyerekhét mozgatja meg leginkább a híveket. A katolikusok által szervezett búcsún általában a reformátusok is részt vesznek, és karácsony estéjén a kálvinista kórus szolgál az ünnepi szentmisén. Jó a kapcsolat a két felekezet vezetősége között. Közös rendezvényeik még a nemzeti ünnepek, a kortárstalálkozók és a falunap is. A református gyülekezetben öt-tíz gyereket keresztelnek meg évente, a katolikusban pedig körülbelül hatot, akik fele felnőttként kerülnek be. A faluban élő cigány közösség javarészt katolikusnak vallja magát. *Az istentiszteleteken gyakran esik szó a gyerekvállalás fontosságáról, de nincs olyan nagy hatása, mivel a szertartáson keresztül a reformátusoknak csak 10%-át ériük el* – mondta a kálvinista lelkész.

Nagygalambfalva • Nagygalambfalván egy református és egy ortodox templom, illetve egy katolikus imaház található. Ezen felül adventisták és Jehova Tanúi is élnek a faluban. A vallásóra keretében a fiatalok megismerkednek a hit alapjaival. Az általunk megkérdezett felnőttek szerint fontos a vallás a fiatalok életében, azonban

nem járnak rendszeresen templomba. Interjúalanyaink között volt, aki így vélekedett: *...csak kötelességből járnak templomba. A nyugalmazott református lelkész pontosabb adatokkal szolgált: A templomlátogatás a lakosság 20%-ára jellemző. Fontos az egyház szerepe a településen. ...téli hónapokban bibliaórákat tartunk, működik egy körülbelül ötven fős kórus. Az anyanyelv egyik őrzőjének nevezte a tiszteletes az egyházat, s hozzátette, hogy mindenki igényli a különböző egyházi szolgáltatásokat: a keresztelőt, az esküvőt és a temetést. A jelenlegi lelkészről a következőképpen vallott az egyik lakos: Sok mindent felvállal, a kulturális élet egyik motorja. Példaként kezeli a kivándorolt, sikeres életű személyeket. Testvérgyülekezeti kapcsolatokat is fenntart. Tehát a helyi tiszteletes nagy hangsúlyt fektet a fiatalok hitoktatására, ezt bizonyítja a nyári Sátortábor megszervezése, valamint a 15-20 fős IKE (Ifjúsági Keresztény Egyesület) működtetése. A Sátortábort kezdetben 30-40 fő látogatta, idén már 230 fő vett részt rajta – erősítették meg a helyiek. Az IKE tagjai 14–18 év közötti tanulók, akik a fiatalabb korosztálynak követendő példákkal szolgálnak. Egy nyugdíjas tanár a következőket tapasztalta Nagyalambfalván: 18 év felett nem marad meg a vallásosság. Főleg ünnepek alkalmával járnak csak templomba. Míg egy nagyalambfalvi fiatal így vélekedett a vallásról: A vallás nem jó dolog, ellentéteket szül, a kereszténység a jó. A kapcsolat a fiatalok és a tiszteletes között jó, ami a vallásvezető közvetlenségének köszönhető. A vallás gyakorlásának a legfőbb tere a református templom, illetve a katolikus imaház. A legtöbb katolikus látogatja a református templomot is, hiszen a faluban a kálvini tanokat követő személyek vannak többségben. A nagyalambfalvi katolikusok és reformátusok baráti kapcsolatát jelképezi az útszéli kereszt, melyre a „Békesség Istentől” felirat került. A református lelkész mesélt erről a nem mindennapi kapcsolatról: Jó a kapcsolat a katolikusokkal, segítenek a Sátortábor megvalósításában. Ezt mások is megerősítették: A két vallás között nincs ellentét. Családi hangulatot alakítanak ki egymás között a katolikusokkal. A csíksomlyói búcsún való részvétel azonban nem jellemző. Egy diák a vallási vezetőről pozitívan nyilatkozott: Összertartja a közösséget, ő a helyi események alapembere. Mások pedig megerősítették azt, hogy a prédikációk során többször szóba jön a család, a házasság és a gyerekvállalás fontossága.*

Felsőboldogfalva • A még mindig református többségű Felsőboldogfalva esetében a gyülekezet helyzetének jellemzésével kell kezdenünk. A lelkész becslése szerint a gyülekezet számon tartott tagsága mintegy 280 fő, amely a közösségi vallási élet aktivitását tekintve három csoportra osztható. Körülbelül 15-20%-ra lehet becsülni a legaktívabb réteg arányát, amelynek tagjai igyekeznek minden istentiszteletre eljutni, és aktívan részt vesznek a hitélet egyéb közösségi alkalmain is. Hozzávetőleg 40-50%-uk alkalmi templomba járó, elsősorban az egyházi nagyünnepeken és az emberélet fordulóinak vallással kapcsolatos alkalmain (keresztelő, konfirmáció, esküvő, temetés) vesznek részt. A hívek maradéka (30-40%-a) passzívnak tekinthető az egyház szemében. Ők elsősorban a szabadidő hiányával vagy a munkájukból fakadó leterheltségükkel indokolják rendszeres távolmaradásukat. A hitélet vonatkozásában viszont kedvező a település, s így a gyülekezet korfája, mivel sok a fiatal.

Épp ezért a lelkész különös figyelmet fordít arra, hogy a fiatalokat gyakorló hitre és közösségi aktivitásra nevelje, amiről a híveknek is általában jó a véleményük. Vakáció alatt biciklitúrát, nyáron tábort, református imahetet, augusztus 20-a alkalmával közösségi programot szervezett a fiataloknak. 2015-től, a Marosvásárhelyről származó lelkész szolgálatának első teljes évétől évi 4-7 konfirmációra kerül sor. A fiatalokra fókuszálást mutatja, hogy míg az egyház az idő- és beteggondozásra – igény hiányára hivatkozva – nem fordít jelentős figyelmet, helyette a családlátogatást részesíti előnyben. A református pap a legfontosabb feladatának az igehirdetést tekinti, s ugyan igyekszik az aktuális kérdésekre is kitérni az igehirdetések során, de az elvándorlás vagy az abortusz kérdése nem jelenik meg nála direktben, hanem általában az élet védelméről szokott sokat beszélni. A református gyülekezet egy csoportja még Csíksomlyóra is elzarándokolt, amelyben a lelképásztor nem annyira a katolikus egyházi ünnepet, hanem inkább egyfajta nemzeti zarándokhelyet lát. Formális hittanoktatás működik az iskolában és a parókián is. A gyülekezet, de mondhatni az egész falu egyik leginkább várt beruházása a protestantizmus 500. évfordulójára tervezett Reformáció Emlékpark, melyet a főút mellett, a Polgármesteri Hivatallal szemben, a templomkert szomszédságában alakítottak ki. A lelkész és a református gyülekezet szempontjából a legnagyobb probléma egyrészt az, hogy a település felekezeti képe, a reformátusok és a katolikusok közötti arány kezd kiegyenlítődni, a katolikus közösség összetartóbbnak is hat. Másrészt az egyre növekvő számban jelenlévő vegyes házasságok esetén a katolikus egyház kiköveteli a reverzalist, a majdan születő gyermekek katolikus hitben történő felnevelésére tett ígéretet, amelyet a lelkész problémásnak tart. Felsőboldogfalva református gyülekezetének össz- és jövőképe, bár nem kedvezőtlen, de a jelenlegi tendenciák alapján arra lehet számítani, hogy egy-két évtizeden belül a katolikus felekezet számbeli fölényt szerez a faluban.

Farcád • A három éve szolgálatot teljesítő református lelkész a megkérdezettek szerint alapvetően jólelkű, a fiatalokkal könnyen szót értő és összetartó ember. Az eltelt években bővültek a vallási programok, amelyek nemcsak típusukban különböznek egymástól, hanem a korosztályonkénti részvétel tekintetében is. Az ősztől tavaszig tartó időszak intenzív egyházi életet jelent a hetente ismétlődő programokkal: bibliaórák (nyugdíjasok, fiatalok és házaspárok számára), ifi hittanórák, vallásórák, kórus, zeneoktatás (gitár). A nyári időszakban a gyerektáboron van a hangsúly, azonban az imahét, mint több napos rendezvény is részét képezi a programoknak. A lelkész elmondása szerint az eseményeken mindig részt vesznek a farcádiak. Az állítását a megkérdezettek válasza is beigazolták, a fiatalok is hozzátették, hogy jelen vannak a számukra megszervezett programokon. A faluban történő beszélgetéseink, barangolásaink során kiderült, hogy az előző lelkész nem tudott kellő kommunikációt és lelkesítést fenntartani a fiatalokkal, így azok kevésbé vettek részt az egyház életében. A farcádiak azt tartják ugyan, hogy a helyiek többsége eljár templomba, azonban az általános tendencia mást mutat. A lelkész elmondása szerint pedig inkább az idősök tekinthetők rendszeres templomba járóknak. A statisztika szerint az emberek

vallásosak és ragaszkodnak az Árpád-kori templomukhoz. A késő gótikus stílusban épült szentélyt Szent István törvényének megfelelően eredetileg több szomszédos falu is használta. A katolikus templom idővel, a lakosság református hitre térése következtében református templommá alakult állt, a helyiek büszkén tartják protestáns hitüket. A vasárnapi templomlátogatást befolyásolja az a tény is, miszerint Farcádon nagy szerepe van a futballnak, amelynek meccseire vasárnap, a délelőtti órákban kerül sor minden második héten. Így megoszlik a templomba járók és a futballmeccsre járók aránya. A falu lakói gyakran választják a munkát a vasárnapi istentisztelet helyett. A fiatalok jellemzően tartják a főbb vallási ünnepeket. A tanító, aki ugyan szintén református, ám kevésbé számít gyakorló vallásosnak, hatással van a fiatalok vallásosságára. A tanító elmondása szerint ő mindig mondja a diákoknak, hogy menjenek templomba, *mert nem mennek rossz helyre*, de különösebben nem is bíztatja őket. Figyelembe véve, hogy a diákok szinte csak a tanítóval találkoznak a farcádi iskola falain belül, ennek szerepe lehet abban, hogy a fiatalok elfordulnak a vallástól. A vallásórát vallástanár tartja, ám személye az eltelt évben több alkalommal cserélődött, így a gyerekeknek folyton újabb és újabb személyeket és vallási megközelítéseket kellett megszokniuk. Az abortuszról, a gyermekvállalásról vagy a szülőföldön maradásról sem a templomban, sem a vallásórákon nem esik konkrét említés.

Sükő • A Felsőboldogfalvához tartozó református falunak 300 év alatt nem kevesebb, mint ötször kellett új templomot építenie magának, ami példa nélküli Udvarhelyszéken. Az első még az 1673-as önállósodáskor épült fából, de 20 évvel később, egy földcsuszamlás miatt tönkrement. A második szintén fából készült, de alig két év után villám sújtotta. A harmadik már kőből épült, nem éppen könnyen: az egyház elszegényedése miatt pénzt kellett gyűjteni befejezéséhez. Utólag kiderült, hogy rossz helyen, rosszul építették fel, ezért örökösen javítani kellett. Amikor már veszélyessé vált, a sükőiek elhatározták, hogy építenek egy újat a falu felső részén. Ez 26 évig épült, 1841-ben szentelték fel. Többször is javítani kellett, végül a 1970-es években földcsuszamlás miatt a hajót le kellett bontani, csak a tornya maradt meg, amit ma „sükői ferde toronyként” ismerünk. 1983-ban (amikor az országban tombolt az egyházellenes kommunizmus) új helyszínen épült az ötödik templom. A faluban főként az idősebbek vallásosak, megtartják az ünnepeket, minden vasárnap elmennek az istentiszteletre. Ifjúsági hittan legközelebb csak Farcádon van, viszont imahetet és kisebb összejöveteleket itt is szervez a mindkét faluban szolgálatot teljesítő vallási vezető. A falu tiszteleteséről általában jó véleménnyel vannak. A prédikációi világosak, mondanivalójuk mély, és ami a legfontosabb, egyszerű szavakkal prédikál, s így az idősebbek is megértik. Az imaheteket szervező tiszteletesnek is köszönhetően néhány fiatal életére hatással van a vallás, amely elősegíti a szülőföldön maradásukat. A fiatalok többségét azonban nem érdekli a vallás, templomba szinte kizárólag az idősek járnak, egyes vallási vezetők magánéletét érintő pletykák sem kedveznek a református felekezet felé fordulásuknak. Hittanóra is csak Farcádon van.

Rugonfalva • Jóval többen fizetik az egyházi adót, mint amennyien az istentiszteleteket látogatják. A templomba nem járók viszont szívesen bekapcsolódnak az egyházi kalákába és a Szenteste alkalmával, immár hagyománnyá vált kántálásba. A környező falvakhoz képes itt mégis magasabb a templomba járók aránya. Konfirmálás előtt rendszeresen járnak a fiatalok istentiszteletre, de később a részvételi arányuk csökken. Általában 40 fő körüli a résztvevők száma egy-egy istentiszteleten, mely vegyes korosztályú személyeket jelent. Van egy közösségi ház, melyet az egyház használ programjai megvalósításának színhelyeként, gyermek- és ifjúsági foglalkozásokat, táborokat is szerveznek ott. Megalakult a nőszövetség is, a közösség tagjai összejárnak metázni, összetartóak, számíthatnak egymásra. A lelkész személye meghatározó a közösség életében, a fiatalabb generáció szerint jó beszélgetőtárs, jól prédikál, példamutató. Az „életről” szólnak az istentiszteletek, ahol az emberek a „jót tanulják”. Az ifjúsági vallásóra témái között szerepel az elvándorlás és a családalapítás kérdése is. Alapvetően nem tartják befolyásoló hatásúnak a vallást sem a gyermekvállalás kérdéseire, sem életvezetési szempontból, ám van, aki ennek épp az ellenkezőjét fogalmazta meg. A felekezetek közötti viszonyra a kölcsönös együttműködés jellemző, mutatja ezt a reformáció emlékűnnepén való közös faültetés a határban. A református közösség évente találkozik a monori testvérközösségükkel, az évek során baráti kapcsolatok alakultak ki.

Átány • A református gyülekezet erejét és a vallásosság állapotát több szempontból is érdemes jellemezni. A törzsökös reformátusság máig jelentős identitáseleme az átányiaknak. Ez a dél-hevesi katolikus falvak közötti sziget-létből éppúgy levezethető, mint Fél Edit és Hofer Tamás tudományos munkásságának visszahatásából. A református gyülekezet presbitereit manapság is kitüntetett tisztelet övezi. Ezt jól mutatja, hogy jelentős az átfedés a helyi elit (gazdálkodók, vállalkozók, iskolaigazgató, önkormányzati képviselő) és a presbitérium között. Ugyanakkor az istentiszteletekre nagyon kevesen járnak, néhány presbiteren kívül, jellemzően egy-két idős asszony. A fiatalok szinte teljesen hiányoznak ezekről az alkalmakról. Van olyan presbiter, aki, ha rosszalkodik a gyermeke, azzal „fenyegeti”, hogy vasárnap el kell mennie a templomba. Az otthoni vallásgyakorlat sem mondható kiterjednek, alig van olyan gyülekezeti tag, aki naponta imádkozva vagy olvasná a bibliát. Az egyházközség legnagyobb érdeklődésre számot tartó programjai – a nagyünnepeket leszámítva – a magyar történelmi emlékezet kiemelt napjaihoz kötődnek. Ezek közül is kiemelhető az évente, június 4-e apropóján, a nemzeti összetartozás napja köré szervezett emlékűnnepség, melynek helyszíne a templomkert, a trianoni emlékmű. A gyülekezet meghatározó tagjai a hivatalos rendezvényeken túl, szoros és informális kapcsolathálóba szerveződnek. Eljárnak egymás születésnapjára, munkakapcsolataikat is a reciprocitásra alapozzák. A református vallási élet fontos intézménye az egyház fenntartásában üzemelő művészeti általános iskola, ahova jellemzően a tehetségesebb, jobb anyagi körülmények között élő, a református egyházzal formális kapcsolatban lévő vagy kerülő gyermekek járnak, szemben az „állami” iskolával, amelyben a cigány-magyar gyermekek felülrepre-

zentáltak. Összességében megállapítható, hogy a mai 40-50-es éveiben járó kö-zépgeneráció a maga módján még kötődik az egyházhoz, gyermekeik viszont már ilyen módon sem valószínű, hogy a gyülekezet aktív tagjai közé tartozzanak majd.

Haraszti, Kórógy, Várdaróc, Kopács (az Eszék környéki református községek) • A települések református életét nagymértékben meghatározza, hogy a felekezeti kötődés egyben etnikai is, hisz az itt élő magyarok római katolikus reformátusokkal osztoznak a vidéken. (Ennek ellenére vannak református hor-vátok, így a vallási vezetőnek a horvát nyelvet is használnia kell lelkési munkája során.) A kisebbségi létben a felekezeti és a nemzeti-etnikai identitás elvileg egy-mást erősítő tényezők. Dél-Baranya és Szlavónia magyar reformátusai azonban szervezetileg tagoltak, hiszen két püspökség is szervezi a hitéletüket, az „egyház-szakadás” mögött személyügyi, értékrendi és hitéleti konfliktusok állnak. Egy-részt ez a tény, másrészt mert a horvátok és a magyarok együttélése konfliktus-mentesnek mondható, a gyülekezetek nem tudják betölteni azt a szerepet, amely hasonló kisebbségi környezetben megvalósul. Az istentiszteletek látogatottsága alacsony, ugyanakkor az egyéb közösségi programok, például közös kirándulások vagy a gyülekezet gyermekei részére szervezett tengerparti vakáció népszerűek, gyakori a túljelentkezés.

Párhuzamos ruralitások: a vallásosság töredezettsége a falusi közösségekben. Összefoglaló megállapítások

A személyes megfigyelések mellett az interjúk és a kérdőívek feldolgozás alatt álló adatai alapján a következő megállapítások tehetők.

1. A vallásgyakorlat „állapotára” vonatkozóan, azon túl, hogy szerepe a generá-ciókra vetítve általában csökkenő az életvezetésben (idősebbek–fiatalabbak összevetésében), a legfontosabb megállapítás, hogy szinte véglegesen elvált a közösségi (templomi) és az egyéni (otthoni) szintér. Más szóval, nagyon keve-sek azok, akik számára a templomba járás, az istentiszteleteken való részvétel elválaszthatatlan az otthoni, intenzív vallásgyakorlattól, ami alatt a rendszer-imádkozást és bibliaolvasást értem. A megkérdezettek saját vallásosságuk jellemzésénél vagy a közösségi alkalmakon való részvétel gyakoriságát, vagy pedig az egyéni vallásgyakorlat elemeit hangsúlyozták. Sokakat lehet ebbe a „köztes” csoportba sorolni, akiknek a „templomba járók” vagy az „otthon imádkozók” csoportnevet adhatjuk.
2. A vallásgyakorlat háttere, a vallásosság lényegi meghatározója a hit, melyet tovább lehet bontani a tudásra, az értékekre és az érzelmekre. A hit széttörede-zettségére utalnak a kutatások tapasztalatai. A hívők világmérete, értékrend-jére erős hatást gyakorol a tömegmédia, azon belül is a különféle neopogány és New Wave-es mozgalmak. Az is megállapítható, hogy a válaszok nagy része egy általános keresztény hit- és értékrendszer előretörését mutatják, amelyben

a felekezeti (mindenekelőtt a református–katolikus) különbség elhalványodóban van. Ezt igazolják a kérdőív „értékrend és vélemény” csoportba tartozó kérdéseire⁸ adott válaszok. Jelentős különbségek mutatkoztak még a hasonló vallásgyakorlatot folytató válaszadók között is. Megállapítható, hogy az egyes felekezetek (esetünkben a református egyház) nem képesek hittételeiket egységes módon átültetni a hívekbe.

3. Jelentős generációs különbségeket mutatnak a vallással kapcsolatos háttérismertetek. A kérdőív egyik nyílt kérdésére (*Nevezzen meg hármat, a magyar reformátusság legkiemelkedőbb személyei közül!*) a nyugdíjas korú válaszadók alig tudtak valakit megnevezni. Sokan senkit vagy csak Kálvin Jánost említették meg a magyar reformáció jeles alakjai sorában! Velük szemben, a jelenleg is tanuló reformátusoknak nem okozott gondot három, ide vonatkozó személy megadása.
4. Általában megállapítható, hogy a hívek igénylik, sőt elvárják az egyháztól, hogy tevékenysége ne csupán a szorosan vett hitélet szervezésére korlátozódjon, hanem változatos közösségi programokat szervezzen. Ezek a rendezvények még azok számára is vonzóak, akik nem látogatják rendszeresen az istentiszteletet, így őket ezekkel a programokkal tudja leginkább aktivizálni a református egyház. Elvárás továbbá, hogy a lelkész minél érdekesebben hirdesse az igét. Nem csupán a mit, hanem a hogyan is legalább olyan fontos az igehirdetés megítélésében. Többen a pap karizmája hiányával magyarázzák, hogy miért nem járnak templomba.

Ha a mindenkori politikai kurzus felismeri, hogy az egyházak, a vallási közösségek és gyülekezetek anyagi és erkölcsi támogatása hosszabb távon a társadalmi jóllét megerősítését szolgálja, akkor lehetnek fontosak azok a tapasztalatok, amelyeket a kutatók dokumentálnak. Ezek a tapasztalatok pedig a vallás(osság) markáns átalakulásának folyamatát, az egyházak megváltozott szerepét tanúsítják, melyhez szükség-szerű a nemzetstratégiai eszközöket igazítani!

8 Két, Likert-skála mintájára összeállított zárt kérdés és alkérdései:

- I. *Az alábbi tevékenységeket Ön mennyire ítéli el?* (5-ös skála): rendszeres, nagymértékű alkoholfogyasztás; kábítószer-fogyasztás; abortusz – művi terhesség-megszakítás; homoszexualitás; szerencsejáték-szenvedély; lopás; félrelépés, házasságtörés; válás; állatkínzás; házastárssal szembeni erőszakos viselkedés; gyermekkel szembeni rendszeres testi fenyegetés; gyermek rendszeres érzelmi vagy lelki bántalmazása; bliccelés; káromkodás; pletykálás; újszülöttről való lemondás; prostitúció; megvesztegetés; közpénz eltulajdonítása, korrupció; adócsalás; halálbüntetés.
- II. *Most egy felsorolás fog következni, kérem, mondja, hogy hisz-e Ön a következőkben?* (4-es skála): horoszkóp; szeplőtelen fogantatás; lélekvándorlás; UFO (földönkívüliek); ördög; turulmadár; pokol; Szentháromság; agykontroll; feltámadás; táltos, sámán; csodák; halál utáni élet; jóslás; mennyország; telepátia; kabala, talizmán; Isten.

Epilógus

Hofer Tamás átányi terepmunkája kezdetén, miután csatlakozott a mintegy három éve már a helyszínen kutató Fél Edithez, 1954 februárjában jelentős mennyiségű fényképet készített a településről és lakóiról. Ezek között ott találjuk az istentiszteleten, a karzatról készített képeit is,⁹ melyek aktív, kiterjedt, közösségi vallásgyakorlatról tanúskodtak. Valószínűleg, már akkor sem volt egységesnek mondható a közösség a vallásosság és a vallásgyakorlat tekintetében. De biztos állítható, hogy ilyen fokú töredezettség, ilyen sok párhuzamos ruralitás nem volt még jellemző. Kérdés, hogy az egyházak megtalálják-e azt a szerepet, amellyel – túl a szorosan vett hitélet gondozásán – olyan nemzetstratégiai célok elősegítésében vehetnek részt, mint a szülőföldön maradás és boldogulás vagy a minél több gyermek vállalása. Az is kérdés, ha meg is fogalmazható ez a szerep, milyen eszközök állnak rendelkezésre ebben a töredezett, párhuzamosan létező Kárpát-medencei ruralitásokban?

Szakirodalom

Anderson, Benedict

2006 *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Bali János

2015 A „Kentaúr-ház”. A falusi lakóház atipikus változata Magyarországon, a 20. század második felében. In: Bereczki Ibolya – Cseri Miklós – Sári Zsolt (szerk.): *Ház és Ember 27*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 179–202.

Bali János – Molnár Gergely (szerk.)

2018 *Székelyföld még él és élni akar! A vallás szerepe udvarhelyszéki falvak közösségeinek megmaradásában. Kutatási jelentés*. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest.

Bartha Elek

1992 *Vallásökológia*. Ethnica, Debrecen.

Boglár Lajos

1995 *Vallás és antropológia. Bevezetés*. (Szimbiózis kötetek, 1.) Szimbiózis Alapítvány, Budapest.

Frida Balázs

2005 A vallás és a szupernaturális. Valláskutatás és antropológia: meghatározások és alapfogalmak. *Világosság* 46. (7–8) 195–214.

9 A képek elérhetők a Néprajzi Múzeum honlapjáról: <http://gyujtemeny.neprajz.hu/neprajz.06.10.php?is=10501&bm=1&l=500>.

Geertz, Clifford

1994 A vallás mint kulturális rendszer. In: Uő: *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Századvég, Budapest, 63–105.

Gellner, Ernest

2004 A nacionalizmus kialakulása – a nemzet és az osztály mítoszai. In: Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 45–78.

Huntington, Samuel

2018 *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Papp Richárd

1999 Intuitív antropológia. In: Kézdi Nagy Géza (szerk.): *Menyeruwa. Tanulmányok Boglár Lajos 70. születésnapjára*. (Szimbiózis kötetek, 8.) ELTE BTK Kulturális Antropológia Szakcsoport, Budapest, 250–262.

2003 „Úgy a földön is.” Zsidó és keresztény kultúrák vallásantropológiai nézőpontból. *Egyetemi jegyzet*. (Szimbiózis kötetek, 9.) ELTE BTK Kulturális Antropológia Szakcsoport, Budapest.

Szulovszky János

2014 Lehet-e a szellemi néprajznak keresztény tudományos megközelítése? *Ethnographia* 125. (2) 161–183.

Tomka Miklós

1996 A vallás fogalma a szociológiában. In Várnai Jakab (szerk.): *A vallás a fundamentális teológia szempontjából. Jegyzet a Szegedi Hittudományi Főiskola hallgatói számára*. [s.n.], Szeged, 72–79.

Voigt Vilmos

2004 *A vallási élmény története*. TIMP Kiadó, Budapest.

2006 *A vallás megnyilvánulásai. Bevezetés a vallástudományba*. TIMP Kiadó, Budapest.

Ruralități paralele în comunitățile rurale reformate din Bazinul Carpatic

Cercetările legate de religiozitatea comunităților rurale din Bazinul Carpatic fac parte dintr-un discurs social expus pe mai multe nivele, care generează impact asupra unor factori cum ar fi solicitarea și finanțarea cercetărilor, determinarea și poziționarea întrebărilor, utilizarea socială a datelor și concluziilor cercetării. Analizele efectuate de către autor caută în mod indirect răspunsul la întrebarea: în ce măsură este capabilă religia și biserica să susțină rămânerea pe meleagurile natale, fericirea și dezvoltarea comunităților locale rurale maghiare din Bazinul Carpatic. Pe baza analizei interdisciplinare a religiei și a religiozității autorul a constatat că comunitățile sunt deosebit de fragmentate, atât la nivelul valorilor și cunoștințelor, cât și a practicii, deci pot fi expuse numeroase ruralități paralele. Devin însă mai valoroase activitățile de organizare a comunității a bisericilor, ceea ce se exprimă și înafara clădirii bisericii, și care ne arată o posibilă cale de reconstruire a comunităților locale.

Parallel Ruralities in the Calvinistic Village Communities of the Carpathian Basin

Research on the religiosity of the rural communities of the Carpathian Basin is part of a multi-level social discourse that influences factors such as ordering and funding research, defining and positioning research questions, and social utilization of data and lessons learned from research. The author's research is indirectly seeking to find out how religion and the Church can support the survival, prosperity and prosperity of the native land in the Hungarian rural communities of the Carpathian Basin. In several ways of studying religion and religiousness, the author found out that communities are strongly fragmented at both the values and the knowledge as way as the practice, and many ruralities can be demonstrated in parallel. But the values of churches, beyond the temple, have been appreciated, which are one of the possible directions of community rebuilding.

